

Gáspár Dorottya

Egy Dél-pannóniai püspök

Cikkemben három pannóniai város ókeresztény történetéhez kívánok hozzászólni nem annyira a régészeti leletek, mint inkább az írásos források alapján.¹ E három város Bassiana I (Donji Petrovci), Savaria (Szombathely), Scarbantia (Sopron). Mindenek előtt Quirinus sisciai püspök szenvedés történetének néhány részletét elemzem, ugyanis az eddigi kutatás szerint Quirinus püspök szenvedéstörténete a bizonyíték arra, hogy Scarbantiában keresztény közösséggel számolhatunk. E vélekedésből kiindulva születtek meg a további következtetések és nézetek anélkül azonban, hogy a kiinduló pontot megvizsgálták volna. E cikkben ezt teszem.

Scarbantia keresztényeit megemlíti Nagy Tibor, aki a rendelkezésére álló tények birtokában az alábbi összefoglalást tudta készíteni Sopronról: "A Savariától északra fekvő Scarbantia népes városa akár püspökség felállítására is alkalmas lett volna. A város kereszténységéről azonban a Quirinus-passión kívül hallgatnak a források. Legfeljebb presbyter vagy diaconus állhatott az egyházközség élén." (NAGY 1939, 211) E *passio*-részlettel utóbb Török József foglalkozott, az alábbi értelmezésben: "Bilincsbe verve kísérték a püspököt városról városra, mert Maximus úgy rendelte, hogy a kihallgatás Savaria városában történjen. Keresztény asszonyok vitték a rabnak ételt, italt. Majd megkezdődött a kihallgatás."² Korábban egy fordításban olvasható, hogy "a Dunának a partja mellett" vitték városról városra.³

1974-ig sem Sopron ókori püspökségének, sem egyéb keresztény vonatkozásainak a kérdésében nem volt előrelépés, amikor Tóth Endre közölt egy cikket Sopron püspökéről.⁴ Azt írja, hogy Gradoban a 6. század második felében megtartott zsinat aláírói közt szereplő *Vigilius episcopus Scaravaciensis* Scarbantia püspöke. A szakirodalom korábban is tudott e névről és bőségesen írtak is róla különbözőképpen értelmezve és magyarázva a *Scaravaciensis* helynévi jelzőt.⁵ Tóth Endre cikkeinek köszönhetően, azóta a kutatás - némi szkepszissel ugyan - de Sopron ókori, 6. századi püspökét tiszteli "Vigilius episcopus Scaravaciensis" személyében.

Quirinus actájában Scarbantia a következő részletben szerepel: "*Cumque deductus fuisset beatus Quirinus ad*

primam Pannoniam, et per singulas civitates vincitus catenis, ad Praesidis Amantii iudicium traheretur, si quidem ad ripam Danubii ad singulas civitates (ducebatur), Amanto eodem die revertente de civitate Scarabetensi, offertur ei beatus Quirinus Episcopus, quem Praeses ad urbem Sabariensem ad audiendum censuit repedari. Tunc ingredienti ad sanctum Quirinum Episcopum Christianae mulieres, cibam, potumque obtulerunt ei. Quarum fidem intuens beatus Episcopus, dum ea quae offerunt benedicit, catenae quibus ligatae manus eius et pedes fuerant, ceciderunt. Accepta igitur esca, regressis mulieribus, hi qui eum custodiebant Sabariam duxerunt."⁶

A fenti részlet eddigi értelmezése szerint Quirinus püspökhöz Scarbantia keresztény asszonyai járultak, neki ételt vive. Ebből az értelmezésből adódott a köztudottá vált történelmi értékelés, hogy ti. Sopronban valóban éltek keresztények az ókor folyamán. Felmerült azonban a kérdés, hogy vajon az *acta* ezen szövegrészletének interpretálása valóban helyes-e. Nézzük tehát ezt a részletet!

Abban a mellékmondatban van a *civitas Scarabetensis*, ahol Amantius útjáról van szó. A fordítás: "*Amantius ugyanezen a napon visszatérve a Scarabetensis városból ...*" Ez a részlet így csak annyit árul el, hogy Amantius volt Scarabetensis városban, és onnan visszatérve fogadja a püspököt. Ez az információ azonban semmit nem mond Scarabetensis város keresztényeiről, akár voltak akár nem voltak ott keresztények. És egyáltalán nem biztos, hogy a *civitas Scarabetensis* azonos a mai Sopronnal. Arról viszont egyértelműen értesülünk, hogy Amantius már Savariában fogadta a püspököt, aki tehát - a fenti mondat értelmében - nem volt Scarbantiában. A püspököt magát nem vitték tehát Sopronba, így az az értelmezés, hogy az ottani keresztény nők mentek eléje, téves.

Ebből adódik a következő kérdés: valójában melyik város keresztény asszonyai mentek hozzá? Ennek eldöntésére elemzem a helyszíneket és az időpontokat.

- A parancsot Maximus praeses adja ki **Sisciában**. A parancs az, hogy Quirinust vigyék Pannonia primába.

- A leírásban következik az út a Duna mentén Pannonia primába.
- Majd Savaria megemlítése következik, ahová ugyanazon a napon érkezik meg Quirinus, amely napon ide Amantius is visszatér.
- Ezt a részt követi az asszonyok megjelenése, amely eseményt a *tunc* határozószó vezet be. Ezért ennek a cselekménysornak idejét és helyét a **Tunc** fogja megadni. Ez a szó arra az időpontra vonatkozik, amikor Maximus praeses kiadja a rendeletet. A *Tunc* szót közvetlenül Maximus rendelkezése előzi meg, amely így a helyszínt visszaviszi Sisciába. Tehát az asszonyok - mondhatjuk úgyis, hogy saját hívei - **Sisciában** jönnek a püspökhöz. Ez a rész pedig azzal zárul, hogy MIUTÁN EVETT, MIUTÁN AZ ASSZONYOK ELTÁVOZTAK, AZOK, AKIK ŐRIZTÉK, SAVARIÁBA VITTEK. Vagyis világosan elhangzik, hogy azután indulnak a püspökkel örei Savariába, miután az asszonyok eltávoztak. Ebből következik és csakis ez következhet, hogy Siscia keresztény asszonyai mennek a püspökhöz.

Röviden az indulás előtti cselekménysor eseményei a következők: Maximus praeses kiadja a rendeletet. Jönnek az asszonyok. Quirinus fogyaszt a neki hozott ételekből. Az örök Savariába viszik a püspököt.

Fordítása: *"Mikor boldog Quirinust Pannonia primába vitték, bilincsbe verve városokon keresztül vonszolták Amantius praeses ítélőhatalára, méghozzá a Duna partján lévő városokon keresztül vezették; Amantius ugyanezen a napon visszatérve Scarabetensis városából Boldog Quirinus püspököt eléje állították. (Maximus) praeses⁷ úgy ítélte, hogy őt kihallgatásra Sabariába vigyék. Ekkor a szent Quirinus püspökhöz keresztény asszonyok jöttek, neki ételt és italt hoztak. A szent püspök az asszonyok hitét látva, amíg megáldja azokat, amiket odaadnak, a láncok, amelyekkel keze és lába megkötözve volt, lehullottak. Miután evett, miután az asszonyok eltávoztak, azok, akik őrizték, Savariába vitték."*

A teljes szöveg értelmezése az alábbi: Quirinust a Duna mentén vitték, tehát Sopront nem ejthették útba. Amantiussal már Savariában találkozott. Az asszonyok, akiket eddig Sopron keresztényeinek vélték, Siscia lakói, akik püspöküket mintegy elbúcsúztatják. Biztos tehát, hogy nem Sopron asszonyairól van szó az *actaban*. Ennek következtében ez a forrás, amely Sopron keresztényeire bizonyíték lett volna, az eddigi félreértések és félreértelmezések miatt tűnt bizonyítéknak, holott nem az.⁸

Maximus praeses személye. Az *acta II*⁹ ír Maximus tevékenységéről: *"Inter multos autem qui in Christi exercitu triumphabant, beatus Quirinus Episcopus Siscianus, a Maximo Praeside jussus est comprehendere, quem cum studiose quaererent, et beatus id sensisset*

Episcopus, egressus est Praeside interrogaretur, quo fugeret? Quirinus Episcopus respondit: Non fugiebam, sed jussum Domini mei faciebam, Scriptum nobis est: Si vos persequentur in una civitate, fugite in aliam. Maximus Praeses dixit: Quis hoc praecepit? Quirinus Episcopus respondit: Christus, qui verus est Deus. ... Tunc Maximus praeses jussit eum fustibus caedi, cui et dixit: Respice et agnosce potentes esse deos, quibus Romanorum servit imperium. Propter quod consentiens, eris sacerdos magno deo Jovi, alloquin ad Amantii Praesidis primae Pannoniae iudicium dirigeris. ... III. Post triduum autem Maximus Quirinum Episcopum jussit ad Amantium Praesidem, ad primam Pannoniam deduci, ut pro contumacia, quam in leges Imperatorum exhibuerat, ultimam sententiam sustineret."

Fordítása: Azok között a sokak között pedig, akik Krisztus hadseregében győzedelmeskedtek, boldog Quirinus sisciai püspök elfogatására Maximus praeses adott parancsot. Amikor a boldog püspök ezt megtudta, eltávozott, akit azonban nagyon serényen felkutattak. A praeses megkérdezte tőle, hová menekült. Quirinus püspök ezt válaszolta: "Nem menekültem, Uram parancsát teljesítettem. Írva van számunkra: Ha üldöznek titeket az egyik városban, menjetek a másikba." Maximus praeses ezt mondja: Ki írta ezt elő? Quirinus püspök így válaszolt: Krisztus, aki az igaz Isten. ... Ekkor Maximus praeses megverette, neki pedig ezt mondta: Gondold át és ismerd el, hogy hatalmasak azok az istenek, akiket a Római Birodalom szolgál. Emiatt, ha rokonszenvezel, a nagy istennek, Jupiternek papja leszel, ha nem, akkor Pannonia primában lévő Amantius praeses ítéletére irányítalak. ... III. Három nap múlva Maximus pedig megparancsolta, hogy Quirinus püspököt Amantius praeseshez, Pannonia primába vezessék, hogy makacságáért, amelyet a császárok törvényeivel szemben tanúsított, a végső ítéletet megkapja.

A IV. caputban az itt idézett parancsra történik visszautalás. Ezt a részt értették félre az eddigiekben. Maximus hivatali rangjáról összefoglalást Fitz Jenő írt. (FITZ 1994, Nr. 903) Annak a kérdésnek közigazgatási problémáját tárgyalja, hogy miért nem maga Maximus ítélte el Quirinust. A megoldás valóban közigazgatási kérdés, amely Pannonia felosztásával kapcsolatos.¹⁰

A második kérdéscsoport Episcopus Scaravaciensis személyére vonatkozik.

A régészeti és az eddig tárgyalt írásos adatok alapján elmondhatjuk, hogy Sopron kereszténységére sem régészeti, sem írásos bizonyítékunk nincs. Ez ugyan nem azt jelenti, hogy nem lehettek keresztények a városban, de a jelenlegi ismereteink alapján ezt bizonyítani nem tudjuk. Ha összevetjük Sopron adatait azoknak a lelőhelyeknek (városoknak) adataival, ahonnan vagy régészeti leletek bizonyítják keresztények jelenlétét, vagy írásos adatok, akkor szembetűnő a különbség.¹¹ Ahol valóban voltak keresztények, ott ilyen vagy olyan

hagyatékukat megtalálhatjuk, ha pedig még püspökség is volt a helyen, akkor bőségesebb hagyatékukat találjuk, mint például Sirmiumban. Ezekkel a városokkal ellentétben azonban Sopronban e téren nagy a némaság, amely felkelti a gyanút, hogy jelentős kereszténységgel alig számolhatunk. Tehát bizonytalanná válik Vigilius Scaravaciensis soproni püspöksége.

Tegyük föl, hogy csak későn, tehát az 5-6. században lesznek keresztények Sopron területén, és ezért van csak e késői szakaszban püspökség, de akkor is meg kellett volna találnunk hagyatékukat vagy a város területén vagy környékén. Ilyen késői adatokat ad Keszthely-Fenékpuszta. De Sopronban nincsenek ilyen leletek és nyomra vezető jelek. Ezért fel kell tennünk a kérdést - amelyet már sokan feltettek - hogy melyik város püspöke tehát az *Episcopus Scaravaciensis*?

E kérdés eldöntésében az első lépés a város azonosítása.

Az eddigi vélemények - Sopron kivételével - Pannónián kívüli helyekkel azonosították Scaravaciensis városát. Vitathatatlan, hogy a Scarbantia és a Scaravaciensis elég hasonló hangzású név ahhoz, hogy akár elhallás révén, akár könnyed azonosítás révén a kettő egy legyen.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy már a 6. század utolsó negyedében vagyunk, hiszen az a gradói zsinat, amelynek aláírói között szerepel Vigilius, 572-577 évek alatt ülésezett. Ebben az időszakban a *scara* mint összetett szavak előtagja már gyakorlatban volt önálló jelentéssel: *acies, cuneus, copiae militares*. Például Hincmarus in Epist. ad Dioecesis Remensis Episcopus cap. 3: *Bellatorum acies, quas vulgari sermone scaras vocamus*.¹² Ha a Scaravaciensist két önálló tagra bontjuk, azaz *scara* és *vaciensis* tagokra, akkor könnyebb lesz a vizsgálódás. A TIR¹³ Bassiana alatt névváltozatokat is ismertet, ezek között van a Cod. Just. részlete. E Codex-részletről ír Nagy Tibor, és megállapítja, hogy püspökségről nem történik említés. (NAGY 1939, 209 n. 73) Justinianus ezen a helyen felsorolja az új patriarchatus alá tartozó provinciákat. E rendelet 535-ben fródott. Idézem: "*Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo deus praestitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire, et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primae Iustinianae patriae nostrae pro tempore sacrosanctus antistes non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat, et ceterae provinciae sub eius sint auctoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis, nec non Mysia Secunda, et Dardania, et Praevalitana provincia, et Secunda Macedonia, et pars secundae etiam Pannoniae, quae in Bacensi est civitate*".¹⁴ Ennek a részletnek az értelmezését Szántó Konrádnál az alábbiakban olvashatjuk: "A Sirmium szomszédságában levő, tőle délkeletre fekvő Bassiana (Petrovci), melyet

másutt 'Civitas Bacensis'-nek is neveznek, szintén fontos szerepet játszott Pannonia Secunda keresztény életében. I. Iustinianus (527-565) császár idején a tartomány metropolitája már nem Sirmium, hanem Bassiana püspöke volt." (SZÁNTÓ 21987 242) Mócsy András ír *Baciensis civitasnak és Municipium Bassianának azonosításáról*.¹⁵ Ha viszont Bassianát a 6. században *Baciensis*nek mondták, akkor logikusnak tűnik ezt a várost megnevezni Vigilius székhelyeként.

Közvetett adatok támogathatják Szántó Konrád véleményét, mint például az, hogy Sirmiumot a praefecturával együtt Thessalonikihez csatolják az 5. század elején. Ez tekintély szempontjából használt Thessalonikinek, de nem használt Sirmiumnak. Vagyis Sirmiumban bizonyos leépülésnek lehetünk tanúi, amely a 6. század elejére hozhatott olyan eredményt, hogy egy másik város - bizonyos vonatkozásokban - átvette Sirmium szerepét.

Visszatérve Quirinus történetére,¹⁶ azt még hozzáfűzném, hogy Quirinus Siscia püspöke, aki székhelyéről távozott és eközben fogták el. Majd ezt követően a Duna mentén elhelyezkedő városokon vitték keresztül. Ez a híradás kézenfekvőbbnek tűnhet fel a szóban forgó város értelmezésére Bassianát, mint Scarbantiaát. Sisciahoz mindenképpen közelebb van, a Duna partját jobban el lehet érni, így a Duna menti városok emlegetése is világosabbá válik Bassiana=Baciensis azonosításával.

A helyesírás kérdése: A *Vaciensis* és a *Baciensis* helyesírásai különbsége a szó közepén a 'vaci' illetve 'bat' betű csoport. A 'b' - 'v' felcserélése elég általános volt, feliratokon is előfordult, például BICTORINVS egy fossor neve.¹⁷ Graffiti a trieri dómból: BOHΘE BIKTΩ[PI].¹⁸ Tehát e két betű felcserélése nem okozott problémát.

A *scara* értelmére az a sirmiumi felirat adhat magyarázatot, ahol a *cuneus* már keresztényi értelemben szerepel. De általában véve a sirmiumi feliratok késői nyelvhasználata és keletre utaló stílusa a *scara* ilyen értelmű feltűnését indokolja is és magyarázza is. A *cuneus* keresztényi használatáról egy sirmiumi felirat tanúskodik.¹⁹

Az eddigiek összefoglalása az írásos adatok tükrében. A Quirinus passio eddigiekben *scarbantiai* asszonyoknak értelmezett keresztényei, nem *Scarbantia*, hanem *Siscia* lakói. Amantius és Quirinus Savariában találkoznak, ahová ugyanaz nap érkezik meg Pannonia prima praesese és a sisciai püspök.

Vigilius episcopus pedig nem Sopron, hanem Bassiana=Donji Petrovci püspöke,²⁰ amely várost a 6. században már *Baciensis*nek neveznek.

Annak ellenére, hogy - jelen tudásunk szerint - Sopron keresztényeinek emlékeivel nem rendelkezünk, mivel a Quirinushoz siető asszonyok nem *scarbantiaiak*, fel kell tételeznünk, hogy a közöletlen anyagok és a még

fel nem tárt területek hozhatnak erre vonatkozó bizonyítékokat. E feltételezés annak a hasonlóságnak az alapján lehet reális, amelyeket más, jobban közölt városok leletanyaga mutat és amelyet e város közöletlen leletanyaga sejtet. A jelen adatok alapján azonban Vigilius nem Sopron püspöke volt, továbbá semmi sem támogatja, hogy Sopronban egyáltalán püspökség lett volna. Azok a leletek, amelyeket az eddigi kutatás mint ókeresztény leleteket tett közzé, nem állták ki a "tűzpróbát". A jövő feladata a leletanyag teljes közlése és annak meghatározása, hogy a keresztény vonatkozású tárgyak a romanizált és továbbélő lakossághoz, vagy betelepülőkhöz tartoznak-e. Sem a teljes pusztulást, sem a teljes mértékű elvándorlást nem lehet feltételezni.

A másik sokat emlegetett esemény Quirinus translatiójával kapcsolatos. Az eddigi feltevések szerint Sopron keresztényei a késő korszak viszonyosságai elől menekülve, Savariába mennek és magukkal viszik Quirinus tetemét. A fentiek értelmében azonban joggal merül fel a kérdés, volt-e közülük Scarbantia keresztényeinek (ha egyáltalán voltak) Quirinushoz és Savariához? Ennek a kérdésnek eldöntéséhez megvizsgálandó a *Porta Scarabetensis* helye és mibenléte Savariában.

Először röviden ismertetem a Quirinus-bazilika problémáját régészeti szempontból, majd elemzem a *passio* ide vonatkozó részét.

1. A Quirinus-bazilika. A város régészeti feltárásában és a kutatásokban jelentős szerepe volt Géfin Gyulának (GÉFIN 1992) és Járdányi Paulovics Istvánnak (PAULOVICS 1943a, 1943b, 1944), akik a mai Romkert feltárását vezették. Ők találták meg azt az épületet, amelyet Quirinus bazilikájaként ismertetett Paulovics István (PAULOVICS 1938). Ez az elmélet hosszan tartotta magát (BALLA/KÁDÁR 1938), egészen 1973-ig, amikor Tóth Endre bebizonyította, hogy a Quirinus bazilikának hitt reprezentatív épület, császári palota volt (TÓTH 1973, 117-137; TÓTH 1975, 121-139). Ettől kezdve viszont a kérdés az, hol van hát a *passio* által említett bazilika. A jelenlegi kutatás is Sopron felé néző kapunál keresi a bazilikát, eleve feltételezve, hogy a *porta Scarabetensis* Soproni kaput jelent, amint ezt a korábbi kutatás sugallta.²¹ Quirinust később - a translatiók megindulásakor - a Rómába menekülők odavitték és ott temették el.²² A szombathelyi bazilika pedig áldozatul esett a 455-ben bekövetkezett savariai földrengésnek (szep. 7.).

Az újabb ásatások lehetővé tették a város kiterjedésének meghatározását. A Hollán u. 8. alatt az iskolaudvarban az ásítás 1983-ban kezdődött. Itt találták meg Savaria nyugati városkapujának D-i 5 x 5 méteres kaputornyát. A városfal innen DK-i irányban húzódott (MEDGYES *RégFüz* Ser. 1. No. 38 1985 83/2). A

kutatások a városnak két periódusát állapították meg, a második periódusban bővült a város. A legújabb ásatásokig azonban a városfalnak az iránya és a kapuk elhelyezkedése vitatott volt. A város kiterjedésével kapcsolatban idézem a RIU összefoglalását: "Das Territorium der Colonia war wahrscheinlich ziemlich groß, wenn auch seine Grenzen nur im Norden, gegen das Municipium Flavium Scarbantia hin ... Größere Siedlungen sind im Territorium bisher nicht bekannt, die Itinerarien zählen als Station der Bernsteinstraße *Arabo* (Körmend?) und die Station der Straße Savaria-Arrabona *Bassiana* (um Sárvár?) auf." (RIU I P. 13)

Ez utóbbi mondattal kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy a kutatás Pannóniában két Bassianát tart számon, az egyik, amelyiket Bacensis civitasnak is hívnak, Sirmium közelében van (GRAF 1936, 52 57 58 111), a másik pedig Savaria és Arrabona között helyezkedik el (GRAF 1936, 52 57 89). Ez utóbbi útszakasznak a kutatása megtörtént.²³ A kutatás eredményét az alábbiakban lehet összefoglalni: Savaria városát a keleti kapunál elhagyva, erre az útra lehet rátérni, amely nyílegyenesen halad Bassiana II irányába. Az utat a terepen jól meg lehetett figyelni. Az út kérdése és Bassiana II egy modern helyiséggel való azonosítása összefügg. Eleinte Sárvár és Körmend voltak a jelöltek az ókori Bassiana II címre. Az út azonban egy olyan római településre vezet, amely Savariától 26 km-re van, amint ezt az It. Ant. Bassianával kapcsolatban írja (XVII, XVIII MP - 26,64; 25,126; 28,082 km). Ez a római település ma a Sárvár-Celldömölk vasútvonal mentén a zalabéri elágazástól északra fekszik (TÓTH 1977b, 73).

A legfrissebb kutatások eredményét, amelyek a városfalakra, városkapukra vonatkoznak, Medgyes Magdolna foglalta össze.²⁴ Összefoglalásának mellékleteként közli a megállapított városfalakat és kapukat.

2. Quirinus *passio* részlete. "Savia legjelentősebb, s eddigi tudomásunk szerint egyetlen püspöksége Siscia volt, amelynek egyházfője a serdicaei és aquileiai(?) zsinatokon képviselte ezt a tartományt." (NAGY 1939, 226). "Szenvedéstörténetét az ismeretlen szerzőjű *Passio Quirini* a következőképpen beszéli el: A klérus üldözését elrendelő edictum kihirdetésekor Quirinus elmenekül Sisciából. A felkutatására kiküldött katonák azonban elfogják és Maximus praeses elé állítják. Az agg sisciai püspök a helytartó minden rábeszélése, fenyítése ellenére is állhatatosan kitart hite mellett. Erre Maximus börtönbe vetteti, majd három nap elteltével Pannonia Prima helytartójához, Amantiushoz viteti Savariába. Quirinus állhatatosságát azonban Amantius sem képes megtörni, s erre halálra ítéli. A püspöknek malomkövet kötnek a nyakára és a Sibaris (ma Perint) patakba fojtják."²⁵ Idézem: "*Tunc ... jussit sancto Dei Sacerdoti vel famulo molam ad collum ligari, et in fluvii Sibaris*

undas demergi. Cumque de ponte praecipitatus fuisset in fluvium, et diutissime supernataret, et cum spectantibus locutus est, ne suo terrentur exemplo, vix orans ut mergeretur obtinuit. Cujus corpus non longe ab eodem loco, ubi demersum fuerat, inventum est, ubi etiam locus orationis habetur. Sed ipsum sanctum corpus in basilica ad Scarabetensem portam depositum, ubi major est pro meritibus eius frequentia procedendi."²⁶ Fordítása: Ekkor

... megparancsolta, hogy az Isten szent papjának akár egy szolgának kössenek malomkövet a nyakára és a Sibaris folyó vizébe süllyesszék. Mikor a hídról a folyóba taszították, hosszan fönt lebegett, és beszélt a nézőkhöz, nehogy példáján elrettenjenek. Alig imádkozott azért, hogy elmerüljön, megkapta. Testét nem messze attól a helytől, ahol elmerült, találták meg, ahol imahelyük is áll. Mégis a szent testet a Scarabetensis kapunál lévő bazilikában temették el, ahol érdemeire való tekintettel felkeresésének nagyobb a lehetősége.

Az idézett részlet megkívánja egyrészt annak meghatározását, hogy melyik várost értsük a civitas Scarabetensis alatt, másrészt annak tisztázást, hogy hol van a porta Scarabetensis?

1. Civitas Scarabetensis.

Vissza kell utalnom a fentiekre, ahol már e kérdést részben tárgyaltam, azzal a végeredménnyel, hogy a civitas Scarabetensis azonos Bassianával, még hozzá azzal a Bassianával, amelyik Sirmium szomszédságában van. Továbbá azt is fel kell elevenítenünk emlékezetünkben, hogy Quirinust a Duna mentén hurcolták városról városra. Alkalmasnak látszik tehát az a feltételezés, hogy elvitték Arrabonáig hajón, ott tértek rá a szárazföldi útra, amely úton feküdt a másik Bassiana. E két Bassiana között - sem elnevezésben, sem egyéb formában - a passio szerzője nem tett különbséget, hiszen eléggé valószínű, hogy a körülményeket ismerők így is tudták, mikor melyikről van szó. Tehát jelen esetben az Arrabona - Savaria útvonalon fekvő Bassianáról lehet szó és továbbra sem Sopronról. Ez magyarázatul szolgálhatna arra, hogy a tényleges soproni kapu, az északi kapu tájékán miért nem lehet találni semmit a passióban említettek közül. Jelen esetben az *argumentum ex silentio* elég annak alátámasztására, hogy a civitas Scarabetensis nem Sopron. A dél-pannoniai Bassianával való névazonosság miatt a Savaria környéki Bassiana (II) reálisan jön számításba. E város mellett érvnek vélhetjük, hogy a passio szerzője nem egyszerűen a Scarbantia nevet használta, hanem a civitas Scarabetensis-t, nyilvánvalóan befolyásoltatva a másik Bassiana (I) által.²⁷

2. Porta Scarabetensis

Az előbbi meghatározásokból máris adódik az az eredmény, hogy nem a Sopronba vivő kapu az érdekelt a szenvedés történetben, hanem az Arrabona felé vivő. A

Savaria-Bassiana szakasz útkutatása még valószínűbbé teszi ezt a lehetőséget. A legrövidebb út a Dunától ez volt. Ez az út azonban Savariának nem az északi, hanem keleti kapujához vezet. Tehát a porta Scarabatensis feltehetőleg azonos a város keleti kapujával. Így még azt is joggal feltételezhetjük, hogy Amantius nem Scarbantiából, hanem Bassianából tért vissza Quirinus fogadására.

A passio további tanulságai. Az ismeretlen szerző beszél egy locus orationis-ról, és egy basilica-ról, ahová a szentet eltemették. Ez az a bazilika, amelyről a korábbiakban már volt szó. A basilica sok jelentésű szó. Általában épületet jelent, de hogy mikor milyen, az változik (ADAM 1985, 302). Annak a meghatározása szükséges tehát, hogy jelen esetben milyen épületet értünk alatta.²⁸

Diocletianus alatt zajlanak az események. Kivégzésről van szó, még hozzá azért, mert a keresztény püspök nem hajlandó a tömjénáldozatot bemutatni. Amikor holttestét a víz felhozta, eltemették, amennyiben most a depositus jelentései közül ezt a változatot választjuk ki. A passio által létezőként említett locus orationis szerényebb kivitele mindenképpen jobban alkalmazkodott és megfelelt az üldözések alatti helyzetnek.²⁹ Mégsem a locus orationis környékén temetik el, sőt a passio szerzője mintegy ellentétként ki is emeli, hogy a Scarabetensis kapu melletti basilicában, és hozzá teszi, hogy 'érdemeire való tekintettel gyakrabban lehessen felkeresni.' Itt a hangsúly nem a basilicán van, hanem hogy 'gyakrabban lehessen felkeresni' tényen. Azaz olyan temetkező helyet választottak a számára, ami nem egy egyszerű földsír, hanem megjelölt temetkező, martyrium.³⁰ Az ilyen típusú épületek lettek a koraközépkor folyamán a tituli minores templomok, ahol már nem püspökök, hanem papok látták el feladataikat alávétve azonban magukat a területükön lévő püspököknek.³¹ A szövegből úgy tűnik, hogy a megtalálás, a temetés szinte még ugyanazon a napon történt, mint a kivégzés. Fel kell tételeznünk, hogy ez a basilica már állt. Ennek megfelelően nem lehetett hivalkodó reprezentatív épület. Ez a basilica pedig épp a temetőben épült fel jelezve, hogy a temetőnek mely része a keresztényeké. Hogy ezen a területen volt a római temető és hogy itt kerültek elő az ismert keresztény sírkövek, az biztos.

Quirinus történetében még egy esemény van, ez pedig a translatioja.³² A pannóniai kutatásban elterjedt nézet, hogy Scarbantia keresztényei menekülés közben Savariában magukhoz veszik Quirinus holttestét és így menekülnek tovább. E nézet tarthatatlanságát Nagy Tibor már kimutatta (NAGY 1946, 249-250). A translatio időpontját 405 és 420 közé tette. A 405. évet Prudentius Rómában való tartózkodása adja. 404-ben ott járt és Quirinushoz írt himnuszt.³³ Ekkor még a holttest nincs Rómában. Viszont a 420. táján készült ró mavárosi

Calendarium már említi Quirinust. A szent püspök ettől kezdve Róma városában nyugodott. De biztos, hogy az egykori épület, amely testét befogadta, továbbra is tiszteletben maradt. És itt van az a pont, ahol a szent Márton templomának története is ide kapcsolható. "Helyesen tulajdonított (sc. Paulovics István) jelentőséget annak, hogy a szent Márton templom, amelyik Szombathely plébánia temploma volt, nem a város területén, hanem attól 1 km-rel keletebbre feküdt. Ott ahol Savaria későrómai, keresztény temetője húzódik ... Ez esetben ... kultusz-kontinuitásról van szó, azt a továbbélő Sabaria városnév háttérével a temető folyamatossága sejteti. Szombathely lakói a középkor óta a római temető helyén, a szent Márton templom körül temetkeztek." (KISS /TÓTH 1993, 178-1790) Az ásatók megtalálták a 9. századi templomot és közvetlenül a templom körüli temetkezéseket, amelyeknek folyamatosságát a 11. századig feltételezik. Ekkor került sor a templom bővítésére (KISS /TÓTH 1993, 185).

Hipotézisem Quirinus püspök történetével kapcsolatban. Eltemetik egy *basilica* névvel illetett épületbe, amely ugyan temetőben volt, de imahelyül szolgált. Transzlációjaker a basilica mint épület tovább vitte emlékét és kultuszát.³⁴ A középkor biztos, hogy annyit átörökölt a valóságból, hogy egykor itt, e helyen egy szent püspök feküdt. Tehát a megjelölt helyen megépül a 9. században a templom és szigorúan annak körzetében temetkeztek. És őrzik egy szent püspök emlékét, akit már nem neveznek meg. Minthogy a 11. század előtt a városokban nincs plébánia templom, ez a hely viszont kielégítette azokat a jogi és formai követelményeket, amelyek szükségesek voltak, hogy élére egy presbyter de plebe, azaz plébános álljon, (SZEREDY 1885, 573) itt lett Sabaria első plébánia temploma és fontosságát - a szentre való tekintettel - megőrizte később is. A 11. században azonban már nagyobb hagyománya volt szent Mártonnak, aki szintén egy szent püspök. A középkori jámborság számára a fontos nyilván nem a név volt,

hanem hogy szent és hogy szent püspök. Ebben a tényben Quirinus és Márton azonos, tehát ettől kezdve Mártont tisztelték és mivel Márton nem volt mártír, csak szülőháza magyarázhatja az építkezés pontosan kijelölt helyét. Így került Márton szülőháza Quirinus sírja helyébe. Miért is született volna temetőben Márton? Hiszen ahová a szülőházat helyezi a hagyomány, az Savaria ókori temetője.

Összefoglalás

Quirinus püspök elé járuló asszonyok saját hívei, akik elbúcsúznak tőle Sisciában mielőtt a püspököt őrzői útnak indítanák. A püspök soha nem járt Sopronban, ezért Scarbantia keresztény asszonyaira, létükre vagy nemlétükre a *passio* szövege semmi bizonyítással vagy cáfolattal nem bír. A püspök útja Pannonia primába a Duna mentén haladt, majd Arrabonánál elhagyva a limes-utat, délnyugatnak fordultak. Ezen az útszakaszon fekszik Bassiana II, amelyet a *passio* névtelen szerzője Bassiana I mintájára *civitas Scarabetensis* néven említ. Így még annak a lehetőséget is felvethetjük, hogy Amantius praeses, aki Scarabetensis városából tér vissza azon a napon, amikor Quirinus megérkezik Savariába, hogy nem Sopronban, hanem Bassiana II városában járt. A városok neveinek tisztázása eredményezte annak megállapítását, hogy Vigilius episcopus nem Sopron, hanem Bassiana I püspöke volt. A *passio* szövegének és más szöveghelyeknek az elemzése segítségével meghatározható volt, hogy milyen objektumot értünk a *basilica* névvel jelölt épületen. Nem más, mint martyrium, megjelölt sír Savaria ókori temetőjében. Az újabb ásatások eredményei segítségével pedig meghatározható volt a porta *Scarabetensis* helye, amely Savaria keleti kapuja. Utóbb e temetői *basilica* helyett a hagyomány szent Márton szülőházát emlegette. Holott biztos, hogy szent Márton szülőháza nem temetőben állt.

Jegyzetek:

¹ Az ókereszténységre vonatkozó régészeti leletek értékelését itt mellőzöm. Ezt Pannónia ókereszténységéről szóló monográfiában megírtam. Kéz-iratban: "Pannónia kereszténysége az első öt év-században". Összefoglalóan annyit írhatok, hogy a három darab ókereszténynek vélt töredék (edény, téglá, márvány) nem bizonyult keresztény használatúnak.

² TÖRÖK J: A magyar föld szentjei. Budapest 1991, 30.

³ RADÓ Polikárp: A vértanúság emlékei. Budapest 1944, 237; A *passio* elemzése JARAK 1994, 26-27 164-166.

⁴ TÓTH 1974, 269-275; TÓTH E 1977a, 320-326. Egy korábbi előadásában a kontinuitás kérdésével kapcsolatban már beszélt Vigiliusról - TÓTH 1971-1972, 235.

⁵ E korábbi szakirodalmat itt nem sorolom föl, megtalálható TÓTH 1974, 1977a cikkében a kérdéses zsinati jegyzőkönyv idézetével együtt. A jelzővel kapcsolatos variációk: *Scaravansiensis*, *Scarabaciensis*, *Caravaciensis* értékeléséről és forrásairól BERG 1985 85. Itt Heinrich Berg reflektál Mócsy András szkeptikus véleményére (MÓCSY 1977, 398-399) is. Berg véleménye, hogy Vigilius a langobardok püspöke.

- 6 RUINART 1859 Passio Quirini IV, p. 523.
- 7 Itt értették félre az *acta* szövegét. A két *praeses* személyét egynek vélték. "... *quem (id.e. Quirinus) Praeses (id.e. Maximus praeses) ad urbem Sabariensem ad audiendum censuit repedari.*"
- 8 Cf. MIGOTTI B: Evidence for Christianity in Roman southern Pannonia (Northern Croatia). A Catalogue of Finds and Sites. BAR international Series 684. Oxford 1997, 6.
- 9 RUINART 1859 p. 522. III. p. 523.
- 10 FITZ 1994, pp. 1181-1183. Cf. uott Nr. 894 - Amantius, No. 896 -Valerius Catullinus, Nr. 905 Aurelius Iustinianus cursusával és feladatával.
- 11 Például Dunaújváros, Pécs, Sremska Mitrovica.
- 12 DU CANGE D C: Glossarium mediae et infimae latinitatis. Repr. Graz vol. VI. 1954 p. 336 - *scara*.
- 13 L 34 Aquincum, Sarmizegetusa, Sirmium. Buda-pest 1968. Néhány megjegyzés Bassianáról: Alföldi András ír Bassiana (Donji Petrovci) szerepéről, amelyet Pannonia keresztény életében betöltött. Más néven Bacensis civitas, amelyre vonatkozik Justinianus rendelete, amellyel e vidéket a szülővárosában alapított érsekségnek rendeli alá. Püspökségére vonatkozóan idézem Alföldi Andrást: "Még a Hierocles-féle Synecdemusban is megtaláljuk Bassiana nevét; ez is püspöki székhelyt sejtet benne, mert szerzőnk éppen püspökséglajstromok segítségével állította össze város-listáit. Érdekes, hogy a bizánci udvar még akkor is fenntartotta Iustiniana prima érsekségének a délpannon egyházak feletti rendelkezési igényét, amikor már valójában a gepidák birtokába ment át e vidék." (ALFÖLDI 1938, 156.) Mások összefoglalásai ZEILLER 1932, 1272-1273; GRBIĆ 1936, 19-31; GRBIĆ 1937, 1-7; NAGY 1939, 22 209 210; MÓCSY 1968, 346; TIR 34 Bassiana; MÓCSY 1973, 375.
- 14 Cod.Just. Nov. XI. CIC P. 3. p. 84. Ed. E. OSENBRÜGGEN Lipsiae¹⁵ 1875.
- 15 Baciensis civitas. RE Suppl. XI. 346.
- 16 Bár Vigilius Episcopusnak ehhez semmi köze.
- 17 GUYON J: La vente des tombes (travers d'epigraphie de la Rome chrétienne (III-VIIe si(cle): le role des fossos, mansionarii, praepositi et pr(tre. Mélanges de l'École Française de Rome 86 (1974) No. 2.
- 18 REUSCH W, Frühchristliche Zeugnisse im einzugsgebiet von Rhein und Mosel. Trier 1965 p. 258, no 55 III 20.
- 19 CIL III 143403; BRUNŠMID 1908-1909, 193 Nr. 403. Fehér márvány töredék, 9,3 x 15 x 2,9 cm. Hytrek szerint Synerotas sírényméne mellett került elő. Feliratát Brunšmidtől idézem: [...] r? cuneus t[... / ...] ne Sirmi[... / ...]us o[...]. Brunšmid hivatkozik Domaszewskire, aki az *ecclesiae* kiegészítést javasolja. Brunšmid további kiegészítést tart lehetségesnek az első sorban: "e", "f, r" betűket. A *cuneus* katonai értelmezése a kérdés, amely akkor lenne lehetséges, ha a *cuneus equitum* együtt fordulna elő. Mint "Truppenform" elsőként Nagy Constantin alatt szerepel, (HOFF-MANN 1969, 273. Pannóniában – SOPRONI 1974). A feliraton a kifejezést nehéz a szabályos katonai formák közé beilleszteni, amely formák-nak és elnevezéseknek megvan a kötöttsége, (erről részletezést lásd HOFFMANN 1969, 247-279). Domaszewski nyilván nem véletlenül javasolta a felirat nem katonai értelmezését, javaslatával involválva az *ecclesiae Sirmiensis* kifejezést. Reális lehetőség metaforaként használni a *cuneus*-t mint például a sirmiumi egyház *cuneus veritatis*-át, (BLAISE 1976 *cuneus* címszó - Tertull, Marc I, 21). Az *ecclesiae Sirmiensis* kifejezés egyértelműen utal a birtokosra, akinek valami a birtoka. Ilyen kifejezésekre már csak azért is számíthatunk Pannonia egyéb területéről, mert ugyanabba a jogi kategóriába tartozik, mint a *domus ecclesiae*. Az *ecclesia*, mint a *synagoga*-a, egy adott közösségre is vonatkozhat, mint ahogy ezt más feliratoknál is láthatjuk, pl. *ecclesia ex circumcisionibus és ecclesia ex gentibus*, (WILPERT 1916, 495Taf. 73, 74/2). Az idézett feliratokat mozaikokon olvashatjuk, amellyel a zsidó és pogány keresztény közösséget kívánták megkülönböztetni. Ezek ikonográfiai jelképe Jeru-zsálem és Betlehem, amint ezt Wilpert az idézett művében kifejti. Betlehem a népek egyházát, Jeruzsálem pedig a zsidók keresztény egyházát szimbolizálja. Nálunk Pannóniában mind a kettővel számolhatunk. Sirmium és környéke, a Dráva - Száva köze a népek egyházához tartozott, ezért vettek részt az eretnek mozgalmakban. Míg a provincia északi részén a már korábban ide került zsidók krisztianizálásának köszönhetően létre jönnek az *ecclesiae ex circumcisionibus*, pl.: Tokod, Pilismarót, Pécs. A kortársak tudták, melyik város melyik egyházhoz tartozott, ezért elhagyták az értelmező megkülönböztetést és csak a város nevét írták ki, pl. *ecclesiae Sirmiensis*. Így ha térítők ezen egyház tulajdonát képező tárgyakat vittek magukkal, akkor bárhova is mentek, a tárgyakon lévő tulajdoni "lap" azt is elárulta, milyen és melyik egyházba tartoznak.
- 20 Cf. JARAK 1994 - Bassiana püspöke ismeretlen, bár tudjuk, hogy volt.
- 21 Az ún. soproni, azaz Sopron felé néző kapu melletti bazilika. GYÁRFÁS 1889, 63.
- 22 GYÁRFÁS 1889, 64; NAGY 1946, 244-257; TÓTH /ZÁGORHIDI CZIGÁNY 1994, 24-25. a, b. függelék. Cf. ŠAŠEL 1974.
- 23 TÓTH 1977b. Megjegyzendő, hogy ebből ágazik el az az út, amelynek mentén, Katafa mellett örállomás feltárására is sor került. Az örállomás a 2-3. században volt használatban. Benne 18 darabból álló Marcus Aurelius érmeivel záródó éremkincs került elő. Égésnyom vagy mesterséges pusztulás/pusztítás nyoma nem volt megfigyelhető. Az örállomást az ásatók "Arrabone" örállomásával azonosították. CSERMÉNYI V. /TÓTH E.:

- Eine römische Strassenstation und die Strassenstrecke zwischen Salla und Arrabona. Savaria 13-14 (1979-1980) 171-203. PALÁGYI S.: Adatok a Savariából Arrabonába vezető római út kemenesszentpéteri szakaszának kutatásához. In: A Dunántúl település története, IX. Város - mezőváros - városiasodás. Szerk. SOLYMOSI L / SOMFAI B. Veszprém 1992, 27-34.
- ²⁴ MEDGYES 1977; MEDGYES 1998. Mind a két műben megtalálható az újabb kutatások részletes irodalma. Meg kell jegyezni, hogy az új eredményekről a cikkek megjelenése előtt is tudtam, mert részben egy nemzetközi colloquiumon elhangzott előadás róluk szólt, másrészt Medgyes Magdolna saját eredményeiről még részletesebben tájékoztatót és a dokumentációt megkezdésemre bocsátotta, amelyért itt is köszönetet mondok.
- ²⁵ NAGY 1939, 65-66. Ugyanitt Nagy Tibor igen részletesen foglalkozik a Quirinus irodalommal, azokkal a forrásokkal, amelyek a mártírra vonatkozóan adatokat hagytak hátra. Három ilyen forrás van: "1. Hieronymus Chroniconja, 2. Prudentius, 3. a Martyrologium Hieronymianum." Ezek kronológiai sorrendjével és hitelességével is részletesen foglalkozik, 1939, 66-73.
- ²⁶ Passio Quirini V, RUINART 1859 p. 524.
- ²⁷ Ez a lehetőség ugyan felveti annak kérdését, hogy mikortól hívták Bassianat civitas Scaravaciensis-nek? Iustinianus rendeletében a név már 'bejártottnak' mutatkozik.
- ²⁸ Nagy Tibornak az a véleménye, hogy a Quirinus-passiót 380-395 között írták le mai alakjában korabeli források alapján: NAGY 1939, 66. Ebből adódott az a következtetés, hogy a basilica meglétét nem Diocletianus, hanem az összeállító saját idejére kell érteni, amikor már akár egy reprezentatív bazilika is épülhetett: TÓTH 1975, 421-422. E feltevésnek – jelenleg - nincs régészeti-leg megfogható nyoma. Tóth Endre ugyanitt világosan tudósít arról, hogy a "Scarbantia kapu körül nincs keresztény lelet".
- ²⁹ Tóth Endre feltételezi, hogy a 4. század végén építik a bazilikát, így reprezentatív épülettel lehet számolnunk.
- ³⁰ BLAISE 1967 basilica: ce mot désigne aussi des sanctuaires moins importants; BLAISE 1975 basilica: tombeau royal, chapelle funéraire, mémoire de martyr. Számunkra az is fontos, hogy a basilica szintén lehet imaház, amely magánkézben van. A passio szövege által említett basilica szempontjából ez is megfontolandó.
- ³¹ SZEREDY 1883, 573 hivatkozással C.Ticin. c. 13, a. 850: "Propter assiduum erga populum Dei curam singularem plebibus archipresbyteros praesesse volumus; qui non solum imperiti vulgi sollicitudinem gerant, verum etiam eorum prebyterorum, qui per minores titulos habitant, vitam iugi circumspeditione custodiant."
- ³² BULIĆ F: St. Quirinus, Bishop and Martyr of the City of Siscia [Sisak]. rep. In: Catalogue 1994, 13-15, 151-154; JARAK 1994, 168.
- ³³ Aurelii Prudentii hymnus de martyrio S. Quirini episcopi. Közli RUINART 1859 p. 524.
- ³⁴ E sír a földrengéskor elpusztulhatott, ezért nem hozott római elozményt az ásatás.

Rövidítések:

- ActaArchHung Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae
- ADAM 1985 Adam, A.: Grundriß Liturgie. Freiburg, Basel, Wien 1985.
- ALFÖLDI 1938 Alföldi, A.: A kereszténység nyomai Pannoniában a népvándorlás korában. Szent István Emlékkönyv I. Budapest (1938) 151-170.
- AqNo Aquincum Nostrum
- ArchÉrt Archaeológiai Értesítő
- BALLA /KÁDÁR 1958 Balla, L. / Kádár, Z.: Savaria. Budapest 1958.
- BERG 1985 Berg, H.: Bischöfe und Bischofssitze im Ostalpen- und Donauraum vom 4. bis zum 8. Jahrhundert. In: Die Bayern und ihre Nachbarn I. Hrsg. WOLFRAM, H./ SCHWARZ, A. Wien 1985.
- BLAISE 1954 Blaise, A.: Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens. Revue spécialement pour le vocabulaire théologique par CHIRAT, H. Turnhout 1954.
- BLAISE 1975 Blaise, A.: Lexicon Latinitatis mediaevi. Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis. Turnhout 1975.
- BRUNŠMID 1908-1909 Brunšmid, J.: Kamení spomenici Hrvatskoga narodnoga muzeja u Zagrebu. VHAD N.S. X (1908-1909) 44-276.
- Catalogue 1994 From the Invincible Sun to the Sun of Justice. Early Christianity in Continental Croatia (Catalogue of Exhibition) Arheološki Muzej, Zagreb 22 September - 4 November 1994. Ed. DEMO, ".
- CIC Corpus Iuris Civilis P.3 Cod. Just. Ed. OSENBRÜGGEN, E. Lipsiae 151875.
- CommArchHung Communicationes Archaeologicae Hungariae
- FITZ 1994 FITZ, J.: Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit III. Budapest 1994.
- GID Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu.
- GRAF 1936 Graf, A.: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. DissPann I. 5. Budapest 1936.
- GRIBIĆ 1936 Gribić, M.: Arhitektura u Basijani (Sremski Petrovec). GID IX (1936) 19-31.
- GRIBIĆ 1937 Gribić, M.: Arhitektura u Basijani kod Donjih Petrovaca u Sremu. GID X (1937) 1-7.
- GYÁRFÁS 1889 Gyárfás, I. T.: Pannónia őskeresztény emlékei. Régészeti tanulmány. Budapest 1889.

- HOFFMANN 1969 Hoffmann, D.: Das spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum. Epigraphische Studien Bd 7/I-II. Düsseldorf 1969.
- JARAK 1994 Jarak, M.: The History of Early Christian Communities in Continental Croatia. In: Catalogue (1994) 17-39, 155-179.
- KISS / TÓTH 1993 Kiss, G. / Tóth, E.: A szombathelyi Szent Márton templom régészeti kutatása 1984-1992. CommArchHung (1993) 175-199.
- MEDGYES 1997 Medgyes, M.: Savaria településszerkezete és városfala az újabb kutatások tükrében. Lapok Szombathely történetéből. 52. szám, Panniculus ser. C. no. 70. (1997)
- MEDGYES 1998 Medgyes, M.: The Settlement Structure and Town Walls of Savaria as reflected in the latest excavations. AqNo II (1998) 87-91.
- MÓCSY 1968 Mócsy, A.: Bacensis civitas. RE Suppl. IX. (1968) 346.
- MÓCSY 1973 Mócsy, A.: Pannonia-Forschung 1976-1972. ActaArchHung XXIX (1973) 375-403.
- NAGY 1939 Nagy, T.: Die Geschichte des Christentums in Pannonien bis zu dem Zusammenbruch des römischen Grenzschutzes. DissPann Ser. II. No. 12. Budapest 1939.
- NAGY 1946 Nagy, T.: A Quirinus-reliquiák trans-latiójának idopontja Pannonia prima későrómai sorsának tükrében. (Tanulmányok a pannóniai egyháztörténethez IV.) Regnum VI (1944-46) 244-257.
- PAULOVICS 1938 Paulovics, I.: Szent Quirinus sa-variai bazilikájának feltárása. Vasi Szemle 5 (1938) 138-152.
- PAULOVICS 1943a Paulovics, I.: Savaria-Szombathely topográfiaja. Az 1938-41. évi kutatások eredményei. Szombathely 1943.
- PAULOVICS 1943b Paulovics, I.: Lapidarium Savariense. Római köemlékek új felállítása a szombathelyi múzeumban. Szombathely 1943.
- PAULOVICS 1944 Paulovics, I.: A szombathelyi Szent Márton-egyháznak savariai Szent Márton születés-helyének római kori eredete. Szombathely 1944.
- RIU I Die römischen Inschriften Ungarns. BARKÓCZI, L. / MÓCSY, A. Budapest 1972.
- RUIINART 1859 Acta Martyrum P. Theodorici RUIINART opera ac studio collecta, selecta atque illustrata accedunt praeterea in hoc editione Acta SS. Firmii et Rustici ex optimis codicibus Veronensibus. Ratisbonae 1859.
- ŠAŠEL 1974 Šašel, J.: Siscia RE Suppl. XIV (1974) 702-741.
- SOPRONI 1974 Soproni, S.: Beiträge zur Frage der Liste von Valeria der Notitia Dignitatum. ActaArchHung XXVI (1974) 59-70.
- SZEREDY 31883 Szeredy, J.: Egyházjog különös tekintettel a Magyar Szent Korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestans egyházakra. Pécs 31883.
- TIR Tabula Imperii Romani
- TÓTH 1971-1972 Tóth, E.: A római lakosságkontinuitás kérdése a Nyugat-Dunántúlon. Savaria V-VI (1971-1972) 231-241.
- TÓTH 1973 Tóth, E.: Late antique imperial palace in Savaria (The question of the so-called Quirinus basilica) ActaArchHung XXV (1973) 117-137.
- TÓTH 1974 Tóth, E.: Vigilius episcopus Scaravaciensis. ActaArchHung XXVI (1974) 269-275.
- TÓTH 1975 Tóth, E.: Késoantik császári palota Savariában. Vasi Szemle XXV (1975) 420-440.
- TÓTH 1977a Tóth, E.: Vigilius episcopus Scaravaciensis. Soproni Szemle XXXI (1977) 320-326.
- TÓTH 1977b Tóth, E.: A Savaria-Bassiana útszakasz. ArchÉrt CIV (1977) 65-75.
- TÓTH 1978-1979 Tóth, E.: Von den spätrömischen Prunksaalen. Schild von Steier XV-XVI (1978-1979) 189-195.
- WILPERT 1916 Wilpert, J.: Die römischen Mosaiken und Malereien der kirchlichen Bauten von VI-XIII. Jahrhunderten. Freiburg i. Br. 1916.
- ZEILLER 1932 Zeiller, J.: Bassiana. In: Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique. 6. Ed. BAUDRILL-ART, A. / De MEYER, A. / Van CAUWENBERGH, Ét. Paris.

Ein Bischof von Süd-Pannónia

Die Frauen, die zum Bischof Quirinus kommen, sind seine Gläubigen.⁷⁻⁸ Sie nehmen von ihm Abschied noch in Siscia, bevor er von seinem Wächtern mitgenommen wurde.³ Der Bischof war niemals in Sopron, deswegen hat der Wortlaut der *Passio* keinen Nachweis geliefert, ob christliche Frauen in Scarbantia existiert hätten.^{2,9} Der Bischof wurde nach Pannonia prima bis Arrabona entlang der Donau geführt⁴ und dort haben sie die Limes-Straße verlassen und haben ihren Weg in südwestlicher Richtung auf der Landstraße fort-gesetzt. Auf diesen Weg befindet sich Bassiana II, die der anonyme Autor der *Passio* nach dem Vorbild von Bassiana I mit dem Namen *civitas Scarabetensis* erwähnt. Wir können sogar die Möglichkeit voraussetzen daß Amantius *praeses* - der am Tag als Quirinus ankommt aus der Stadt *Scarabetensis* zurückkehrt - nicht in

Sopron sondern Bassiana II war. Die Klärung³⁵⁻³⁸ der Namen der Städte hat zum Ergebnis geführt, daß Vigilius episcopus nicht Bischof von Sopron, sondern von Bassiana I war.¹³⁻²⁵

Durch die Analyse des Textes der *Passio* und anderer Texte konnte es bestimmt werden, welches Gebäude mit dem Namen *basilica* bezeichnet wurde. Damit wurde das *martyrium*, d.h. ein gekennzeichnetes Grab im römischen Gräberfeld von Savaria bezeichnet.²⁶⁻³⁴

Durch die neueren Ausgrabungen konnte die Lage von der *porta Scarabetensis*⁴¹⁻⁵⁰ bestimmt werden, welche das östliche Tor von Savaria war. Später hat die mittelalterliche Tradition das Geburtshaus des Hl. Martin an die Stelle der *basilica* dieses Gräberfeldes gesetzt.⁵¹⁻⁵⁴ Es ist aber sicher, daß das Geburtshaus des Hl. Martin nicht in einem Friedhof stand.

